

DÜNYA DİNLERİ

Şinasi GÜNDÜZ (ed.)

MilelNihalYayınlari



İstanbul 2021



Dünya Dinleri
Şinasi Gündüz (ed.)
© MilelNihal Yayınları,
İstanbul 2021

Birinci baskı
MilelNihal 2019

Beşinci baskı
MilelNihal 2021

Genel Yayın Yönetmeni
Hakan Olgun

Sayfa ve kapak tasarımı
Bilal Patacı

ISBN
978-605-06488-0-5

Ekim 2021

Baskı ve Cilt
Step Ajans Reklamcılık,
Matbaacılık Tan. ve Org. Ltd.
Şti. Göztepe Mah. Bosna Cad.
No: 11 Bağcılar/İstanbul
0212 446 88 46 /
Matbaa Sertifika No: 45522

MilelNihal Yayınları
Akşemseddin Mahallesi M.
Sarper Alus Sokak No: 4/6
Fatih İstanbul.
0212 533 97 31

MilelNihal Yayınları HİKAV
Yayın Kültür Araştırma ve
Eğitim Hizmetleri A.Ş.'ne aittir.
Yayınevi Sertifika No: 40767

İçindekiler

ÖNSÖZ9

GİRİŞ / Şinasi Gündüz 15-26

A. Dinin Anlamı ve Neliği 16
B. Dinin Önemi ve Fonksiyonu 18
C. Dinler Tarihi'nin Bir Bilim Dalı Olarak Gelişimi 20
D. Mezhepler ve Kültler 22

MİTOLOJİ VE KADİM DİNLER /
Cengiz Batuk27-48

A. Mitoloji ve Bazı Temel Kavramlar 28
B. Kadim Dinler 34
Kadim Mısır Dini 34-38
A. Din 35
B. Kâinat Tasavvuru 35
C. Firavun Akhenaton ve Din Tartışması 37
D. Dinî Literatür 38
E. Tapınaklar 38
F. Kur'an'da Mısır Dini ve Firavun 38
Mezopotamya Dinleri..... 39-43
A. Tanrılar 39
B. Kâinat Tasavvuru 40
C. Kutsal Krallar 41
D. Tapınaklar 42
E. Ahiret: Ölüler Diyarı 43
F. Mezopotamya Mitleri 43
Eski Arap Dini 43-48
A. Arap Paganizminin Başlangıcı 44
B. Eski Arap Politezimi ve Paganizmi 45

C. Kült ve İnançlar 46
D. İbadetler 47

YEREL DİNİ GELENEKLER /
Hakan Olgun 49-60

Afrika İgbo Dini 50-54
A. İnsan-Doğa İlişkisi 50
B. Tanrı 51
C. İlahi Varlıklar 51
D. Yaratılış 52
E. İbadet 52
F. Kurban ve Takdime 52
G. Kutsal Mekanlar 53
H. Atalar Kültü 53
I. Dinî Aracılar 53
J. Ölüm ve Sonrası 54
Aborjin Dini 54-57
A. Rüya Zamanı 55
B. İlahi Varlıklar 56
C. Totem ve Enkarnasyon 56
D. Dinî Aracılar 56
E. Geçiş Ritüeli 57
F. Tabu 57
Maya Dini..... 57-60
A. Yaratılış 57
B. Tanrılar 58
C. Ritüeller 58
D. Kutsal Metin 59
E. Mabed-Piramit 59
F. Rahiplik 59
G. Takvim 59
H. Ölüm Sonrası 60
I. Kıyamet 60

YAHUDİLİK / Yasin Meral 61-114

A. İsimlendirme 62
B. Tarihsel Gelişim 63
C. Dinî Metinler 79
D. Temel İnanç Esasları 84
E. Temel İbadetler 90
F. Yahudi Yaşamı ve Ötekine Bakış 100
G. Mezhepler 106

HIRİSTİYANLIK /

Şinasi Gündüz	115-168
A. Tarihsel Gelişim	116
B. Dinî Metinler	128
C. Temel İnanç Esasları	131
D. Temel İbadetler	144
E. Ahlak	151
F. Mezhepler	152
G. Kilise Kurumu	165

İSLÂM / Hakan Olgun

A. İslam Öncesi Arap İnanıcı	170
B. Tarihsel Gelişim	171
C. Peygamber: Hz. Muhammed	174
D. Kutsal Kitap: Kur'an	176
E. Temel İnanç Esasları	178
F. Temel İbadetler	186
G. Ahlak	188

HİNT DİNLERİ /

Cemil Kutlutürk	191-240
-----------------------	---------

SANATANA DHARMA

/HİNDUİZM

A. İsimlendirme	192
B. Tarihsel Gelişim	192
C. Dinî Metinler	194
D. Temel İnanç Esasları	197
E. Temel İbadetler	202
F. Ahlak	206
G. Mezhepler	207
H. Hinduizm'in Diğer Dinlere Bakışı	209

BUDDA DHARMA

/BUDİZM

A. İsimlendirme	211
B. Tarihsel Gelişim	211
C. Dinî Metinler	214
D. Temel İnanç Esasları	214
E. Temel İbadetler	217
F. Mezhepler	219
G. Ahlak	221
H. Budizm'in Diğer Dinlere Bakışı	222

CİNA DHARMA/CAYNİZM

A. İsimlendirme	224
B. Tarihsel Gelişim	224
C. Dinî Metinler	225
D. Temel İnanç Esasları	226
E. Temel İbadetler	228
F. Mezhepler	230

GURMAT/SİHİZM

A. İsimlendirme	231
B. Tarihsel Gelişim	231
C. Dinî Metinler	233
D. Temel İnanç Esasları	235
E. Temel İbadetler	236
G. Sihizm'in Diğer Dinlere Bakışı	239

ÇİN DİNLERİ /

Cuma Özkan	241-266
------------------	---------

RUIZM

A. İsimlendirme	242
B. Tarihsel Gelişim	242
C. Dinî Metinler	244
D. Temel İnanç Esasları	246
E. Temel İbadetler	248
F. Temel Şahsiyetler	249

DAOİZM

A. İsimlendirme	253
B. Tarihsel Gelişim	253
C. Dinî Metinler	253
D. Temel İnanç Esasları	255
E. Temel İbadetler	257
F. Mezhepler	258
G. Din Adamı ve Mabetler	260

Çin'de Budizm

Çin'de Hıristiyanlık	261
Çin'de İslâm	263
Modern Çin'de Din	264

JAPON DİNLERİ /

Halil İbrahim Şenavcu	267-286
-----------------------------	---------

ŞİNTÖİZM

A. İsimlendirme	268
-----------------------	-----

B. Tarihsel Gelişim	268
C. Dinî Metinler	268
D. Temel İnanç Esasları	269
E. Temel İbadetler	271
F. Mezhepler	277

JAPONYA'DA BUDİZM

A. Budizm'in Japonya'da Serüveni	277
B. Mezhepler	282

Japonya'da Ruizm	283
------------------------	-----

Japonya'da Hıristiyanlık	284
--------------------------------	-----

Japonya'da İslâm	285
------------------------	-----

MECÛSÎLİK /

Mehmet Alıcı	287-304
--------------------	---------

A. İsimlendirme	288
B. Tarihsel Gelişim	289
C. Dinî Metinler	293
D. Temel İnanç Esasları	296
E. Ahlak ve Temel İbadetler	300
F. Zerdüş'tün Modern Takipçileri	303

SÂBİİLİK / Şinasi Gündüz

A. İslâmi Kaynaklarda Sâbiiler	306
B. Tarihsel Gelişim	311
C. Dinî Metinler	312
D. Temel İnanç Esasları	313
E. Temel İbadetler	319
F. Din Adamları ve Bazı Toplumsal Kurallar	321

MANİHEİZM /

Mehmet Alıcı	323-338
--------------------	---------

A. İsimlendirme	324
B. Tarihsel Gelişim	324
C. Dinî Metinler	328
D. Temel İnanç Esasları	331
E. Temel İbadetler	336
F. Ahlak	337

YENİ DİNİ HAREKETLER /

Mustafa Bıyık	339-362
---------------------	---------

A. Yeni Dinî Hareketlerde Belirgin Özellikler	340
B. İnsanları Yeni Dinî Hareketlere İten Temel Faktörler	341
C. İnsanları Yeni Dinî Hareketlere Çeken Temel Faktörler	342
D. Yeni Dinî Hareketlerde Üye Kazanma Aşamaları	342
E. Yeni Dinî Hareketlerde Lider	343
F. Yeni Dinî Hareketlerde Yaşam Tarzı	343
G. Yeni Dinî Hareketlerde Aile İlişkileri ve Kadın	344
H. Yeni Dinî Hareketlerde İş ve Para	344
I. Yeni Dinî Hareketlerden Ayrılma	345
J. Yeni Dinî Hareketlerden Ayrılmak Niçin Zordur?	345
K. Yeni Dinî Hareketler Nerelerde Üye Kazanmaya Çalışırlar?	346
L. Yeni Dinî Hareketler Ne Sunarlar?	346
M. Kimler Yeni Dinî Hareketlere Katılırlar?	346
N. Yeni Dinî Hareketlerden Örnekler	347
Mormonlar	347
Yehova Şahitleri	349
Mooncular	351
Tanrı'nın Çocukları	354
Halkın Tapınağı	355
Hümanist Yahudiler	357
Hare Krişna	358
Ömoto	360
Yazarlar	363
Dizin	367

GİRİŞ*

Şinasi GÜNDÜZ

Resim:

Vekil Camii sütunları,
Şiraz, İran.

Din; yapısı, mahiyeti ve insan yaşamındaki vazgeçilmez yeri ile her daim güncelliğini koruyan bir fenomendir. Dinin tarihi boyu insanla birlikte varlığını sürdürdüğü, bir başka ifadeyle insanın olduğu her zaman diliminde ve her yerde var olduğu bir gerçektir. Öyle ki inanılan varlık ve değerlere yönelik zaman zaman birbirinden çok farklı yapılar gösterse de insanlar mutlaka bir inanç içerisinde olmuşlar ve bu inanca dayalı tutum sergilemişlerdir. Bununla birlikte, özellikle XIX. yüzyıldan itibaren çeşitli alanlarda yaygın kabul gören pozitivist teoriler doğrultusunda metafizik değerlere ve dine yönelik sorgulamalar insanlık tarihinde dinin yerine ve dinin kökenine dair pozitivist değerlendirmeleri de beraberinde getirmiştir. Bu pozitivist teorilere göre din, tarihte insanlığın geçirdiği tekâmüle paralel tarzda bir tekâmül geçirmiş; ruhçuluk ve tabiata tapınma ile iç içe olan mitolojik dönemi metafiziğe dayalı kavram ve değerler izlemiştir. Dolayısıyla ruhçuluk, atalar kültü ve büyü, geleneksel din ve tanrı düşüncesinin temelinde bulunmaktadır; tanrı inancında ise çoktanrıçılıktan tektanrıçılığa doğru bir gelişim söz konusudur. Bu bağlamda Hegel, insanlık tarihinde "din çağı" öncesi bir "sihir ve büyü dönemi" olması gerektiği üzerinde durmuş; Frazer ise büyü ve sihir gücüyle insanlığın doğayı kontrol altına alabileceğinin düşünüldüğü bir zaman diliminin varlığından söz etmiştir.

* Bu kısım, Şinasi Gündüz (ed.), Yaşayan Dünya Dinleri [Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 4. Baskı 2016] s. 17-33 arasındaki bölümün gözden geçirilmiş halidir.

Allah

İslâm'da her şeyi yaratan, yöneten, gücünde bir sınırlı olmayan, bütün eksikliklerden münezze ve bütün üstünlük isim ve sıfatlarına sahip olan yüce varlık. Kendisinden başka bir ilâh ve rab olmayan, herhangi bir şeriki bulunmayan, eşsiz ve benzersiz üstün kudret. Allah inancı, İslâm'ın tevhid tasavvurunun odak noktasını oluşturur. Buna göre Allah, insan da dahil bütün kainatı yalnızca yaratan, düzenleyen ve rızıklandıran değil, aynı zamanda aleme kudret, irade ve ilmiyle müdahale eden, halife olarak yarattığı insanın yaşamına hükmeden ve hükmünde bir ortak tanımayan varlıktır. İslâm'ın taviz vermez tevhid inancına göre ibadet edilmesi gereken yegane varlık olan Allah, herhangi bir suret, sembol veya aracıdan münezzehtir.

Ona göre insanlığın bu çabası doğrudan etkili olmayınca, insanlar bu defa kendilerinden daha üstün saydıkları ruhlara, tanrılaştırılmış atalara ve diğer tanrısal varlıklara yönelmeye başlamışlardır. Kutsal ve tanrı düşüncesi açısından ise ata ruhlarına tapınma ve çoktanrıçılık insanlığın erken dönem din tecrübesinin tezahürleri olarak yaşanmıştır. Bu pozitivist bakış açısına göre doğal olarak din insanlık tarihinde zaman içerisinde ortaya çıkan bir değerdir; dolayısıyla insanlık tarihinde dinî inanç ve değerlerin olmadığı bir dönemin de olması gerekir. Nitekim bu doğrultusunda bazı antropologlar ve din tarihçileri, eserlerinde Okyanusya'da yaşayan kimi "dinsiz" kabilelerden bahsetmişlerdir.

Özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılan araştırma ve incelemeler, dinle ilgili pozitivist teorilerin ve değerlendirmelerin gerçekte masa başı değerlendirmeler olduğunu ortaya koymuştur. Zira gerek dünya genelinde yaşayan topluluklara yönelik yapılan saha araştırmaları gerekse eski toplumlaraya yönelik arkeolojik araştırmalar, her dönemde insanların bir şekilde dinî bir inanca sahip olduğunu ortaya koymuştur. Dünya genelinde eski ve çağdaş dinsel gelenekler üzerine yapılan sayısız araştırma dinin insanlıkla yaşıt olduğunu; Ninian Smart'ın haklı olarak vurguladığı gibi tarih boyu insan yaşamının ayrılmaz bir parçasını oluşturduğunu ortaya koymuştur.

A. DİNİN ANLAMI VE NELİĞİ

Arapça bir kökene sahip olan ve genel olarak belirli inanç sistemlerini ifade etme doğrultusunda sınırlı bir anlamda kullanılan din teriminin Arap dilindeki kullanımına baktığımızda çeşitli anlamlara geldiğini görürüz. Örneğin Kur'an'da din terimi, "yol, hayat tarzı, hesap günü, kanun, hüküm" ve benzeri anlamlarda kullanılmaktadır. Buna göre din, insanın her türlü inancını, düşüncesini, tavır ve davranışlarını ifade eden, insanın yaşam

tarzı ya da yaşamında izlediği yol anlamına gelmektedir. Diğer taraftan Kur'an din terimini özel anlamda İslâm için de kullanmakta ve "Allah katında din [ed-din] İslâm'dır" (Âl-i İmrân 3/19) demektedir. Erken dönem Müslüman âlimler de eserlerinde dini, Kur'an'daki anlama uygun şekilde kullanmış ve insanın düşünsel olduğu kadar bireysel ve sosyal yaşamını tanzim eden her türlü hayat anlayışını din olarak ele alıp değerlendirmişlerdir. Başta mîl ve nihâl türü kitapların müellifleri olmak üzere dinler tarihine ilişkin eser veren İslâm âlimlerinin çalışmalarında insanın düşünce ve inanç sistemini ve her türlü tavır ve davranış kalıplarını belirleyen tüm yaşam modelleri birer dinsel gelenek olarak ele alınıp incelenmiştir. Abdülkâhir el-Bağdâdî (ö. 1037)'nin, *el-Fark beyne'l-fırâk* başlıklı çalışması buna bir örnek olarak verilebilir.

Çeşitli Batı dillerinde *religio* ya da *religion* terimleriyle ifade edilen dinin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda Batıda bazı görüş ayrılıkları mevcuttur. Yaygın kanaat, dinin "insanın tanrı, metafizik âlem ya da kutsala yönelik duygu, düşünce ve davranışlarını ifade eden sistem" olduğu yönündedir. Batıda, Aydınlanma döneminden itibaren çeşitli din bilimleri teorisyenlerince dile getirilen tanımlamalar, din kavramını niteleme konusunda yerinde bir ifadeyle "efradını câmi ağyarını mâni" bir tarif değildir. Öncelikle dinin neliğine ilişkin bu tarif, Batı kültür dünyasında, insanlığın tanrı, ahiret, metafizik âlem ve kutsala yönelik kült ve ritüellerinden oluşan sistemleri ifade etme açısından yapılmaktadır. Çeşitli Batılı bilim adamları dini tarif ederken örnek olarak ele aldıkları dinsel sistemler ve ilgilendikleri bilim dalları doğrultusunda bir din tanımlaması yapmışlardır. Ayrıca bu tanımlamalarda içinde buldukları toplumun temsil ettiği dinsel geleneğin karakteristik özellikleri de önemli rol oynamıştır. Bu çerçevede kimi bilim adamları tanrı kavramını, ki-

YEREL DİNÎ GELENEKLER

Hakan OLGUN

Resim:

Piedra del Sol olarak
da adlandırılan
Aztek takvim kayası,
Museo Nacional de
Antropología, Mexico
City.

Yeryüzünde geniş bir coğrafyaya yayılmış ve her yönüyle kurumsallaşmış dinlerin yanında daha küçük bölgelerde belli kabilelere ait din ve inanç geleneklerinin varlığı da bilinmektedir. Bunlar küçük yerleşim birimleri etrafında varlık göstermiş yerel kabile dinleri ya da bir şehir çevresinde gelişmiş şehir-devlet dinleri olarak tanımlanmaktadır. Güncel dünya nüfusunun 370-500 milyon kadarının 5.000 farklı dilin konuşulduğu yerel kabile ve bölgesel inançlara mensup olduğu tahmin edilmektedir. Bu kabileler günümüzde kutup bölgelerinden Güney Pasifik coğrafyasına kadar yayılmış doksan ülkede yaşamaktadır. Bu dini gelenekler *kabile, ilkel, indigenous, folk, yerli, aborjinal, şamanik ve arkaik* gibi kavramlarla tanımlanmaya çalışılmıştır. Yerel kabile dinlerinin her biri kendine has niteliklere sahiptir. Nitekim bu dinsel geleneklerde her bir toplum, kabile ya da millet, kendine has bir evren anlayışı, yaratılış, insan-tanrı ilişkisi, insanın dünyevi yaşamı, evrenin sonu ve ölüm sonrası yaşam tasavvuruna sahiptir. Bu nedenle bütün kabile ya da şehir-devlet dinlerini bir tanım altında birleştirmek doğru değildir.



YAHUDİLİK

Yasin MERAL



Resim:

Musa İsrailoğullarına sesleniyor (XIII. yüzyıla ait Rothschild Pentatöku olarak bilinen el yazması Tora'ya Yahudi sanatçı Joel ben Simon'un XV. yüzyılda ilave ettiği tasvir).
The Getty Museum, California, ABD.

Yahudilik, eski ve köklü tarihsel geçmişiyle yaşayan dünya dinlerinin en önemlilerinden birisidir. Çok güçlü bir yazılı ve sözlü geleneğe sahip olan Yahudiler, binlerce yıllık birikimin getirdiği avantajla bugün hayatın birçok alanında önemli başarılar elde etmişlerdir. Orta Çağ boyunca İslâm devletlerinin egemenliğinde huzur içerisinde yaşayan Yahudilerin, son yüzyılda Müslümanlarla çatışma ve gerginlik merkezli bir ilişkilerinin olduğu görülmektedir. Bütün bu gelişmeler ışığında, binlerce yıllık bir birikimi ve pek çok farklı öğeyi barındıran Yahudiliğin öğrenilmesinin günümüz Müslümanları için bir ihtiyaç olduğu açıktır. Müslümanların Yahudi tarihi ve inançlarını öğrenmesi üç temel açıdan önem arz etmektedir: (i) Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerle ilgili pek çok ayet bulunmaktadır. Bu ayetlerde hem Yahudi tarihine dair bilgiler hem de Yahudilerin karakterlerine yönelik sert eleştiriler mevcuttur. Bu noktada gerek Yahudi tarihi gerekse Yahudi inanç ve uygulamalarına dair ayetlerin sağlıklı bir şekilde anlaşılması Yahudilik bilgisine bağlıdır. (ii) Diğer ilgi alanı ise İsrailiyat rivayetleridir. Başta tefsir kitapları olmak üzere İslâm kaynaklarında pek çok İsrailiyat rivayeti yer almaktadır. Bu rivayetlerin doğru bir şekilde değerlendirilebilmesi için iyi derecede Yahudilik bilgisine ihtiyaç vardır. (iii) Kudüs ve Mescid-i Aksa merkezli cereyan eden sorunların sağlıklı bir zeminde anlaşılabilmesi için Filistin topraklarının ve Mescid-i Aksa'nın Yahudiler için ne ifade ettiğini, Yahudilerin inanç esaslarını, tarihlerini ve düşünce yapılarını bilmek hayati önem arz etmektedir.